

Посебну драгоценост књиге *Основи лексикологије и сродних дисциплина* чине схематски и табеларни прикази обрађених проблема као и многобројни примери који их поткрепљују (на пример: дијаграмски приказ процеса развоја лексикона на стр. 67 и табеларни приказ области нових лексема на стр. 107—108). У књизи се посебно широко примењују психолингвистички и социолингвистички методи релевантни за савремена лексиколошка истраживања (на пример, у четвртом поглављу аутор истиче да је на психичком плану систем једно стање свести, а употреба њен процес, док је на социјалном, систем колективно искуство, а употреба комуникацијски чин).

Основи лексикологије и сродних дисциплина представљају несумњиво врло користан приручник, јер пружају пропорционално распоређене информације из појединих области, различита убедљиво изложена решења. Књига је написана јасним и прецизним језиком, разумљивим широком кругу читалаца, не само језичким стручњацима, па је корисна и за шири круг експерата из области хуманистичких наука.

Софија Мућућ

UDC 821.163.41-13.09:398

Mirjana Detelić — Marija Ilić, *Beli grad. Poreklo epske formule i slovenskog toponima*, Balkanološki institut SANU, Beograd 2006, 249 str.

Studija Mirjane Detelić i Marije Ilić *Beli grad. Poreklo epske formule i slovenskog toponima* sažima rezultate višegodišnjeg i autorskog i timskog istraživačkog rada posvećenog predstavama o prostoru u usmenoj epici, epskim gradovima u hrišćanskoj i muslimanskoj usmenoj epici i fenomenu epske formule. Istovremeno, ova studija otvara uvid u niz opštih jezičkih, etimoloških, etnoloških, istorijskih, geografskih, kulturoloških, religijskih izučavanja, pre svega slovenske, ali i indoevropske građe. Verovatno je upravo uvid u različita sagledavanja i izučavanja fenomena kojim se bave naveo autorke da se opredele za „mnogo više svetlih polja”, odnosno za maksimalno proširivanje „polja osvetljenosti”, umesto „reflektorskog” pristupa, kojim se na ispitivanu pojavu baca „uzak krug jakog svetla”, koji, sudeći prema uvidima koje donosi ova studija, može bitno izmeniti razmatranu sliku.

Zahvatajući izuzetno obiman korpus srpske, hrvatske i muslimanske deseteračke epike (čak 1258 epskih pesama), u koji su u celini ušle sve najznačajnije južnoslovenske zbirke, i pridružujući mu obiman makedonski, bugarski i ruski korpus — autorke su ostvarile kompleksan i složen uvid u ispitivanu građu. Potpunosti i obuhvatnosti tog uvida nije doprineo samo obim građe već i plodonosna odluka da se u ispitivanje uključe sva naseljena mesta, kako bi se formirao „kompletan fond epskih ojkonima”. Razlozi za ovo proširenje višestruko su opravdani: kako s obzirom na istorijske okolnosti, u kojima se grad pokazuje kao „izuzetno nestabilan pojam koji u razna vremena ima različita značenja”, tako i s obzirom na izuzetan značaj koji za ispitivanje poetike i semantike epske pesme ima „u razumnoj meri tačan pregled epskih ojkonima”.

Ovakvim pristupom oblikovana je studija koja daleko prevazilazi „obična, pa čak i vrlo pažljiva čitanja”, donoseći pouzdan i obuhvatan uvid kako u topos grada tako i u brojne opšte odlike usmene epike. *Beli grad*, s jedne strane, sadrži detaljan i dobro osmišljen pregled rezultata ekscerpције, a, s druge, njihovo razvijeno tumačenje. Rezultati ekscerpције prezentovani su višestruko: u popisu i opisu istorijskih belih gradova na širokom opšteslovenskom prostoru i u graničnim prostorima u koje su u svojim migracijama zalazili Sloveni (IV. *Istorijski 'beli gradovi'*), u indeksima i *Prilozima*. U *Index verborum* uključene su „reči i imena razmotreni sa jezičke strane”, izuzevši sintagme koje su neposredni predmet izučavanja (beli/ bijeli grad i beli/ bijeli + ojkonim). *Index nominum* sadrži geografska imena sa sažetim komentarima (na primer, „Belovode /rus. Беловодье/, legendarna obećana, srećna i slobodna zemlja”). *Prilozi* sadrže podatke o građi i tabelarne prikaze. Prva tabela sadrži rezultate do kojih se došlo ispitivanjem srpsko-hrvatske i muslimanske građe (jezik je u ovom tipu istraživanja morao biti osnov razdvajanja). Ova građa je, srećnom domislicom, različitim bojama sloga razvrstana na hrišćansku (plavo) i muslimansku (zeleno), s tim što su crno ispisani oni poj-

movi koji se javljaju i u hrišćanskoj i u muslimanskoj epici.¹ Ovdje su predstavljeni tipovi epske atribucije — razvrstani na imeničku (onu koju čine jedna imenica, dve imenice i imenica i pridev) i pridevsku, te atribuciju „predložko-padežnim konstrukcijama” (na, kod, u, sa, /iz/više, iznad, ispod/pod, niže/ poniže/ sniže, kraj/ ukraj/ pokraj, blizu i sa ostalim predložcima). Tabela su prikazani i ojkonomi bez atribucije i sedam „posebnih slučajeva”. Drugi slovenski korpusi (ruski, bugarski, makedonski) prikazani su u drugoj tabeli s oznakom žanra i frekvencijom.

Ovaj deo studije Mirjane Detelić i Marije Ilić nezobilazan je za svako buduće ispitivanje toposa grada, pa i prostora u usmenoj epici (i usmenoj književnosti uopšte), kao i za buduća ispitivanja poetike usmenog pevanja, naročito kada je reč o ispitivanjima formule i formulativnosti,² ali i o traganju za odnosom epske pesme prema istorijskom, socijalnom, reli-gijskom i kulturnom iskustvu na kojem se zasnivaju ovi toposi.

Istovremeno, studija *Beli grad*, posredno, ali dovoljno jasno, postavlja visoke istraživačke standarde i kada je reč o obuhvatu i ekscerpciji građe, i kada je reč o sagledavanju predmeta istraživanja u veoma širokom kontekstu, ne samo predašnjih ispitivanja već i različitih istraživačkih metoda. Upravo objedinjavanje poetičko-teorijskih aspekata sa istorijsko-sociološkim, lingvističkim i kulturološkim, daje ovoj studiji osoben kvalitet. Traganje za iskonom, „pokušaj da se istraživanjem toposa *beli grad* dopre do početka ove pojave, do onoga što je pesmama bilo zajedničko znatno pre no što su bile ispevane”, autorke ne pretvaraju čistu spekulaciju, već ga, naprotiv, sprovode kao plodotvorno objedinjavanje skrupuloznog ispitivanja građe, istorijskih, lingvističkih, socijalnih činjenica sa traganjem za religijskim, mit-skim predstavama koje se s njima prepliću i reflektuju se u njima.

Ovo daje njihovom istraživanju širinu i obuhvatnost u svim domenima: od srećne odluke da se atribut u izdvajanju ojkonomskih sintagmi shvati „široko i uslovno” u poetičkom, a ne gramatičkom ključu, preko dobro zasnovanih, elastičnih kriterijuma ekscerpcije, koji polaze od unutrašnje logike građe, do smelih poniranja u istoriju jezika, značenja folklor, „upotrebu i značenje arhetipova”.

Zahvaljujući ovakvom pristupu, autorke u centralnim poglavljima svoga rada (I. Korpus; II. Semantika prideva *beli* i apelativa *grad*; III. Epski beli gradovi i Urbes Albae) daju ne samo dovoljno obuhvatan prikaz i kritički komentar dosadašnjih istraživanja već, istovremeno, otvaraju niz novih, visoko relevantnih uvida u fenomen koji ispituju.

„Pomalo neočekivano saznanje”³ da je opšteslovenski, praslovenski samo toponim, dok je formula samo južnoslovenska — vodi autorke do složene, produktivne, pa i istinski uzbu-dljive hipoteze kojom se bitno pomeraju dosadašnja sagledavanja *belog grada*. Predašnja stano-višta autorke sumiraju u nekoliko tipova tumačenja: od onog bukvalnog, po kome *beli grad* jeste svetao, pa „belo u tom idiomu označava boju ili sjaj građevinskog materijala”, preko onog po kojem je on častan, dostojan junaka, do onog po kome je reč o gradu smeštenom kraj *bele* (brze, sjajne, velike) vode.

Sva ova tumačenja, s pravom ističu Mirjana Detelić i Marija Ilić, malo ili nimalo uzimaju u obzir poetiku usmene epike. Polazeći, nasuprot tome, „iz pozicije unutar epike”, autorke zaključuju da *beli grad* „ima zapravo dva korelativa: sakralni i sekularni”. Sakralni je, po njima, oličen u vilinskom gradu od kostiju konjskih i junačkih i upravo on je „stariji od pesama” i, po njihovom mišljenju, primarni *beli grad* u svesti Slovena, onaj koji spaja „beli grob i beli raj”. Prema njihovoj pretpostavci, do epske profanizaciji sakralnog pojma „koji se u folkloru ne ’uzima u usta’ bez preke potrebe”, dolazi usled osobenog istorijskog iskustva onih Slovena, koji su se, prodirući u Podunavlje, suočili s nizom grčkih i rimskih belih gradova na velikim vodama. Autorke, pri tom, verujem s pravom, odbacuju pretpostavku da su slovenski doseljenici pojam beloga grada preuzeli od „starosedelačkog naroda superiorne kulture”. Razmatrajući istorijske Urbes Albae, one ističu da su, „osim etrurskog grada Alba Longa, svi gore navedeni gradovi prvo (...) bili nazvani slovenskim imenom Beo/Beli grad...”

¹ Ovo je važno i zato što autorke, s pravom, ističu da je „beli grad (...) bio jedan od toposa koji je bez veroispovesnih i socijalnih smetnji mogao da šeta od jedne zajednice do druge”, što je još jedan dokaz da je „zaista bio stariji od pesama u kojima se javlja”.

² Iako autorke sintagme *beli grad* i *malo selo* razmatraju kao „omiljene topose” usmene epike, u značenju „stalno mesto”, kakvo mu pripisuje i Kurcijus.

³ Navod iz recenzije Aleksandra Lome.

U susretu s belim rimskim gradovima slovenski doseljenici — pretpostavljaju autorke — mogli su reagovati dvostruko. Doživljavajući ih, analogno vlastitim belim gradovima, kao stanište tuđih bogova, oni su ih zbog toga (svakako i zbog plena) — razarali i rušili. „Dodatni razlog (...) verske prirode” mogao bi, ovako gledano, motivisati izrazitu surovost slovenskih razaranja. Kasnije, naseljeni u gradskom zaleđu, Sloveni postepeno počinju i da zalaze u gradove, te da uspostavljaju ekonomske i socijalne veze sa starosedeocima. Tako se, vremenom, osobito pod uticajem pokrštanja i asimilacije, kod Južnih Slovena razvija novo poimanje i nova upotreba pojma *beli grad*: „Gotovo bi se moglo reći da je novi način života značio rez u upotrebi pojma beli grad, učinivši ga trivijalnim kao *factum*, ali zato privlačnim kao *imago*.” Tako se, u hiljadama godina iskustva, prvotno sakralno značenje *belog grada* stopilo sa srednjovekovnim, viteškim modelom sveta, postajući „jedan od šest obaveznih elemenata u izgradnji strukture epskog junaka, od čega junačka poezija ne poznaje ništa važnije.”

I kao pojedinačna studija, i kao deo sistematskog istraživanja poetike prostora u usmenoj epici, studija Mirjane Detelić i Marije Ilić *Beli grad. Poreklo epske formule i slovenskog toponima* — nezaobilazna je. Ona, istovremeno, postavlja i realizuje visoke naučne uzuse sa stanovišta grade, metoda, obuhvata i sistematičnosti istraživanja srpske i slovenske usmene tradicije.

Ljiljana Pešikan Ljuštanović

UDC 821.163.41.09:398(049.32)
39(=163.41)(497.113)(049.32)

Љиљана Пешикан-Љуштановић, *СТАНАЈА СЕЛО ЗАПАЛИ*.
Огледи о усменој књижевности, Нови Сад: Дневник, 2007, 285 стр.

Књига *Станаја село запали* Љиљане Пешикан-Љуштановић, представља ауторкин избор 15 радова који су настајали у интервалу од двадесетак година, а оно што их веже у кохерентну целину јесте предмет интересовања — усмена књижевност. Иако настали у широком временском распону, радови нису дати хронолошки, већ су, како ауторка каже, распоређени „према унутрашњим везама и сагласјима”, те су сходно томе, подељени у пет целина.

Прву целину чини пет радова. Природно, ауторка је на прво место ставила огледе који се баве најстаријим слојем усменокњижевног наслеђа, и то лирском песмом, која је у највећој мери сачувала стари митолошки слој. Управо тај слој певања је веома херметичан, међутим, Љиљана Пешикан-Љуштановић се озбиљно и зналачки ухватила у коштац са изазовима које намеће анализа оваквих текстова.

Први рад, *Песма о девојци која је запалила село у свејлу веровања о змају — кишодавицу*, почиње лирским песмама (краћа и дужа варијанта) о девојци која је запалила село (почетни стих краће варијанте ауторка је узела за наслов књиге). Ауторка се, на самом почетку, бави питањем класификације и жанровске припадности поменутих варијанти лирских записа, које, иако би могли бити сврстани у седенћарске песме, она подвргава темељној анализи и осветљавању њиховог могућег функционисања као митолошких песама. Сериозним и постепеним рашчлањивањем семантичко-митолошких слојева поменутих песама, добија се могући одговор о Станајиној *кривици*, те се, истовремено, успоставља веза и са дубљим, архаичнијим веровањем о вези жене и змаја. Обузет љубавним жаром, змај заборавља на своју примарну дужност кишодавца, и тако, узрокујући сушу, чини зло читавом колективу. Ауторка сагледава могућа значења у којима се, кроз понуђени корпус, по њеним речима, назиру народна веровања, обредне радње и симболи, међусобно контаминирани, стопљени и тешко распознајљиви, чију хијерархију умногоме намеће сам тумач.

Идентично трагање, за могућим дубинским значењима, ауторка наставља и у следећем раду, *Змај и свадба у усменом јеснишћиву у Јужних Slovena*, анализирајући корпус песама са мотивима свадбе и змаја на ширем, јужнословенском фолклорном простору.

У раду, „*Сјајна кошуља*” између митолошке и породичне јесме, ауторка своје истраживање почиње од песме *Сјајна кошуља*, коју је Никола Беговић објавио 1887. го-